

Fotball, modernisering og identitet i Finnmark, 1908 til 1935

Av Helge Chr. Pedersen

Høgskolen i Finnmark

Football, modernisation and identity in Finnmark, 1908 to 1935

During the period 1908 to 1935 football was established widely as a sport in Finnmark, with a strong organisation. In this period Finnmark was characterised by conflict between tradition and modernity within both the economic, cultural and social aspects of society. The growing popularity of football is of interest in regard to these conflicts as the sport is typically related to the development of modern society, in Norway as in the world at large. The weak development of industry in Finnmark makes the connection with industrialisation less important. The establishment of football as a sport must therefore be related to modernising within other areas of economic, cultural and social life. While the popularity of football was encouraged by various processes of modernisation, there was a reciprocal action: football provided a particularly important contribution to the development of differing identities in Finnmark related to local and regional community and to ethnicity.

Innledning

I perioden 1908 til 1935 etablerte den organiserte fotballsporten seg i Finnmark med relativt stor geografisk utbredelse. Finnmark var i denne perioden preget av brytninger mellom tradisjon og modernitet innenfor både økonomi, politikk, kultur og samfunnsliv forøvrig.¹ Disse brytningene som moderniseringen førte med seg, gjør studiet av fotballens framvekst i Finnmark interessant fordi fotballsportens utvikling både i Norge og i verden for øvrig først og fremst har blitt knyttet til framveksten av det moderne industrisamfunnet.² Den svake utbyggingen av industri i Finnmark gjør sammenhengen mellom industrialisering og fotball mindre viktig her. Vi må lete etter sammenhenger i et bredere spekter av moderniseringen for å forklare fotballens etablering. I tillegg til å se på hvilke prosesser som la grunnlaget for fotballens etablering vil jeg også snu perspektivet og drøfte hvordan etableringen av organisert fotball bidro til å omforme andre sider ved samfunnet som identitetsdannelse og regionalisering.

Det er sparsomt med kildemateriale om fotballen i fylket i disse tidlige årene. Svært få av de som var med i etableringsfasen, lever i dag, og det meste av arkivert materiale fra klubber og kretser ble brent under krigen. Fotballforbundet sentralt har lite materiale om den lokale aktiviteten. Artikkelen baserer seg derfor først og fremst på avismateriale.³ Avisene gir ikke et fullendt bilde av fotballens etablering i de første 27 årene, men materialet gjør det mulig å rekonstruere viktige deler av dens geografiske utbredelse og organisering, samt dens kulturelle betydning. Undersøkelsen støttes opp av lokale foreningshistorier og annen relevant sekundærlitteratur. Særlig Toralv Tveitens jubileumbok for Kirkenes IF fra 1933 er en viktig kilde for artikkelens framstilling av fotballen i Varanger i sportens første etableringsfase mellom 1908 og 1919.⁴

Jeg vil først i artikkelen drøfte moderniseringsbegrepet knyttet til idrett og fotball. Dette skaper en teoretisk ramme som tydeliggjør forholdet mellom fotballens utvikling og samfunnsutviklingen for øvrig. Derneft vil jeg dele spilllets etablering i Finnmark inn i tre faser. Fasene glir noe

over i hverandre. Den første fasen fra 1908 til 1919, den andre fra 1919 til 1929 og den tredje fasen fra 1929 til 1935. Perioden som dekkes av denne artikkelen, starter med etableringen av Kirkenes Idrettsforening i 1908 og avsluttes med etableringen av Finnmark Arbeideridrettskrets. Etter denne kronologiske gjennomgangen vil jeg drøfte forholdet mellom fotball, arbeidsliv og fritid, samt betydningen av den kommunikasjonsmessige moderniseringen for utviklingen av sporten. Jeg vil så ta for meg fotballens betydning for lokale og etniske identiteter i Finnmark, før jeg ser på fotballens betydning for den gryende regionalismen i Finnmark i perioden.

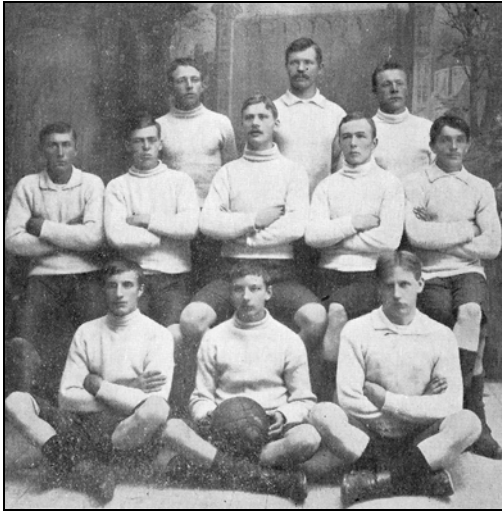
Fotball og et pluralistisk moderniseringsbegrep

Et konvensjonelt syn på modernisering innebærer endringsprosesser der samfunnet går fra det tradisjonelle til det moderne. Denne prosessen preges av trekk som rasjonalisering, differensiering, effektivisering, formalisering og vitenskapeliggjøring og har i tid blitt knyttet til framveksten av det moderne industrisamfunnet.⁵ Det er vanlig å se på den moderne idretten som et speilbilde av denne prosessen.⁶ Det moderne og det tradisjonelle kontrasteres gjerne gjennom dikotomier knyttet til slike begreper. Er trekkene til stede er samfunnet moderne, er de fraværende er samfunnet tradisjonelt.⁷ En noe annen måte å betrakte dette forholdet på er å hevde at det moderne er det som det tradisjonelle oppfattes som ikke å være. Det tradisjonelle og det moderne defineres som negasjoner eller som asymmetriske motbegreper.⁸

Idrettshistoriker Matti Goksøyrr avviser i stor grad moderniseringsbegrepets relevans i idretts-historisk forskning.⁹ Han mener begrepet mangler substans og at det er flertydig og udefinert. Videre mener han moderniseringsbegrepet virker deterministisk og at det er verdiløst.¹⁰ Han sammenligner det med Norbert Elias og Eric Dunning's siviliseringsbegrep.¹¹ Goksøyrr hevder en kan falle i den fella at en fremstiller moderne eller sivilisert idrett som et uttrykk for en høyere form for aktivitet enn aktiviteter i

tradisjonelle samfunn. Goksøyrr tok i 1988 i bruk begrepet «sportifisering» for å forklare utviklingen av moderne idrett. Han mente dette begrepet hadde en klarere avgrensing enn moderniseringsbegrepet. Med sportifisering mener Goksøyrr «en prosess i retning av den rendyrkede rasjonalismen på idrettsbanen».¹² Dette er en prosess der kroppskulturen i stadig økende grad preges av standardisert konkurranseidrett kjennetegnet av økt prestasjonsorientering og organisering.¹³ Til tross for Goksøyrrs kritikk av moderniseringsbegrepet knytter han sportifiseringen nært til modernisering. Han sier blant annet at sportifisering «er å gjøre noe til en moderne sport».¹⁴ Sportifiseringsbegrepets styrke er dets vektlegging av idrettens egne utviklingsdynamikk. Her ligger imidlertid også noe av dets svakhet fordi idretten isoleres og rives løs fra endringsprosessene i det omliggende samfunn. Dette er en kritikk også Magne Bolme uttrykker i sin avhandling om idretten i Trondheim.¹⁵ I tillegg kan en del av Goksøyrrs kritikk av moderniseringsbegrepet også rettes mot hans sportifiseringsbegrep. Blant annet kan jeg ikke se at sportifiseringsbegrepet er mindre deterministisk eller verdiløst enn moderniseringsbegrepet. Videre har også sportifiseringsbegrepet et dikotomisk preg. I tillegg har moderne idrett mange trekk som ikke kan karakteriseres som preget av rasjonalisme og standardisering, jeg tenker her særlig på idrettens kulturelle, sosiale og identitetsmessige betydning.

Jeg tror vi skal holde fast ved moderniseringsbegrepets verdi for studiet av fotballens utvikling. Hallvard Tjelmeland understreker i sin artikkel «*Kva er modernisering?*» modernitetsbegrepets nytte for historiefaget.¹⁶ Han mener imidlertid at begrepet må løses opp for at det skal kunne gi mening når det brukes på konkret empiri. Tjelmeland mener for det første at moderniseringsprosesser bør *periodiseres* fordi overgangen fra det tradisjonelle til det moderne ikke er en uavbrutt lineær utviklingslinje som lar seg forklare ved hjelp av dikotomier eller to-trinns raketter slik det ofte kan framstå i samfunnsvitenskapelig bruk. Periodisering kan hjelpe oss å gi et sammensatt bilde av historiske fenomener og epoker, mens dikotomier og to-

Bildet viser Kirkenes Idrettsforenings første fotballag. Laget spilte sin første offisielle kamp i 1909 mot rekruttkompaniet på Nyborgmoen. Hentet fra Toralv Tveiten 1933.

trinns raketter heller kan bli stengsler for forståelsen av komplekse sammenhenger.¹⁷ I tillegg til å periodisere mener Tjelmeland det er nødvendig å forstå modernisering som prosesser på ulike nivå. Tjelmeland bruker Johan Fornäs sin nivåinndeling. Fornäs skiller mellom modernisering på det økonomiske og politiske nivå (objektivt nivå), modernisering innenfor mellommenneskelige relasjoner, normer og grupper (sosialt nivå), modernisering innenfor kommunikasjon, forestillinger, språk og estetikk (kulturelt nivå) og modernisering av individets psyke: behov, motiv og identitet (subjektivt nivå).¹⁸ Jeg vil hevde at Goksøyr's sportifiseringsbegrep betegner prosesser som ligger på det Fornäs karakteriserer som det kulturelle nivå. Modernisering innenfor og mellom de ulike periodene og nivåene går ofte i utakt og variasjonsbredden i prosessene er stor, derfor bør *usamtidighet* vektlegges.¹⁹ Hver enkelt moderniseringsprosess har sine egne utviklingstrekk og moderniseringsbegrepet slik Tjelmeland skisserer det, kan brukes for å vektlegge det spesifikke, for eksempel i det lokale. Tjelmeland snakker for eksempel i en nordnorsk sammenheng om modernisering «på nordnorsk vis».²⁰ Et annet poeng med å løse opp i perioder, nivåer og takt er å unngå en «økonomisme» der moder-

niseringsprosesser på det politiske, sosiale og kulturelle nivå sees som determinert av endringer på det økonomiske nivå.²¹

Jeg vil utnytte moderniseringsbegrepets styrke som ligger i dets vektlegging av den reflektsive sammenhengen mellom utviklingen innen idretten og samfunnsendringer for øvrig. Vekselvirkningene mellom fotballens utvikling på det kulturelle nivået og endringer innen samfunnet for øvrig synliggjøres på en helt annen måte med moderniseringsbegrepet enn hva sportifiseringsbegrepet gjør. Moderniseringsbegrepet er anvendelig i vår sammenheng fordi Finnmark var preget av både tradisjonelle og moderne strukturer og fordi hvert sted hadde sin egen moderniseringsprosess med både særegne trekk og trekk som var felles med moderniseringsprosesser andre steder. Dette var brytninger som satte sitt preg på fotballens etablering og vise versa. Et annet poeng med å anvende et pluralistisk moderniseringsbegrep er at det kan fange fotballens betydning for de viktige endringene som skjedde i identitetsdannelsen knyttet til både lokalsamfunnene og til Finnmark og Nord-Norge som regioner.

Etableringens første fase: fotball i Varanger, 1908 til 1919

Fotballen etablerte seg relativt tidlig i Varanger i Øst-Finnmark sammenlignet med det øvrige distrikts-Norge. I Rogaland, Sogn og Fjordane og i Nord-Trøndelag etablerte fotballen seg i perioden mellom 1910 og 1920, mens den i Troms ikke etablerte seg før nærmere 1920.²² Varanger var imidlertid det eneste område i Finnmark der sporten etablerte seg i denne fasen.

Fotballen ble etablert i Kirkenes straks Kirkenes Idrettsforening ble stiftet i februar 1908. Året etter ble foreningens første offisielle kamp spilt på Nyborgmoen mot rekruttene på moen. KIF vant kampen med 4-0.²³ Nyborgmoen og rekruttkompaniet kom til å spille en sentral rolle i fasen fram til Finnmark Fotballkrets ble stiftet i 1920. Kompaniet stilte ekserserplassen til disposisjon og satte opp «Nyborgmoen-pokalen», som ble en institusjon i Varanger-fotballen. Turneringen på Nyborgmoen ble en svært viktig

motivasjon for utviklingen av fotballen i Varanger og spilte en vesentlig rolle for at fotballinteresserte i Vadsø og Vardø dannet fotballag.²⁴ Allerede året etter at KIF spilte oppvisningskamp på Nyborgmoen i 1909 stilte Vadsø og Vardø lag i turneringen.²⁵ Hvor fast organisert disse lagene var, er det vanskelig å slå fast. I Vardø ble fotballen organisert med stiftelsen av Vardø Fotballklubb i september 1911.²⁶ I Vadsø er organiseringens forløp mer uklar. *Finnmarkens Amtstidende* antyder i 1929 at det alt i 1904 hadde blitt stiftet en fotballklubb i Vadsø,²⁷ mens Reidun Rushfeldt skriver at det ble spilt fotball i Vadsø Fotboldklub i 1912.²⁸ Ifølge Rushfeldt var Vadsø Fotboldklub ikke en formelt organisert forening, men underlagt Vadsø Turnforening. I 1917 ble klubben «Vadsø Nord» stiftet,²⁹ men den gikk trolig inn i turnforeningen året etter.³⁰

I tillegg til betydningen av Nyborgmoen er det god grunn til å vektlegge betydningen av Kirkenes Idrettsforening som foregangsforening i regionen. KIF hadde fra starten av medlemmer med fotballerfaring sørfra, noe som må ha virket stimulerende på interessen i Vadsø og Vardø. Kirkenes fungerte på denne måten som transitthavn for fotballimpulser sørfra. Møteplassen Nyborgmoen og foregangsforeningen KIF er nok en viktig forklaring på at fotballen alt før 1915 hadde etablert et vitalt fotballmiljø i Varanger. Et aktivt foreningsliv og lange idrettstradisjoner i Vadsø og Vardø ga også her gode vekstvilkår for impulsene. Vadsø Turnforening ble første gang stiftet i 1863 som en av de første i landet. Vadsø skytterlag ble stiftet i 1866 og Vadsø Skiklubb i 1886.³¹ Dette indikerer at kulturen i byene var åpen for nye kultur- og idrettsimpulser. Byborgerskapet både i Vadsø og Vardø så med velvilje på idrett og var viktig for etableringen av faste pokalturneringer, som ble den viktigste formen for konkurranse før kretskampenes tid. Pokalturneringene bevarte forøvrig sin betydning gjennom hele perioden fram til 1935, også etter at organiserte kretskamper ble etablert i 1920. I Vardø ivret for eksempel bank-sjef Lund i Finnmark Handelsbank særlig for fotballen,³² mens kjøpmann Roseth satte opp en pokal til en turnering i byen. I Vadsø ga handels-

standen en pokal som Vadsø Turnforening kunne sette opp i 1917.³³

Etableringens andre fase: *Det [har] nu kommet system i idrætslivet, 1919–1929*

I den andre etableringsfasen ble det stiftet fotballforeninger på stadig nye steder langs kysten og spillet fikk en fastere organisatorisk ramme. I denne fasen konsoliderte fotballen sin plass som kulturaktivitet ikke bare i Varanger, men i store deler av fylket. Til tross for at spillet sannsynligvis hadde blitt introdusert i Hammerfest alt rundt århundreskiftet, ble det ikke etablert organisert forening før med dannelsen av Spark i 1919.³⁴ Samme år ble også fotballforeningen Kamp stiftet i Alta.³⁵ Selv om samfunnsforholdene i Hammerfest lå vel så bra til rette for organisert fotball som i Varanger, kom gjennombruddet først 10 år senere. Det ser ut til at fotballen i Hammerfest hadde et utviklingsmønster som var mer likt utviklingen i Tromsø der foreninger som Skarp, Fløya og Tromsø IL ikke ble organisert før rundt 1920.³⁶ Kontakten og kommunikasjonene mellom Tromsø og Hammerfest var bedre enn den var østover. Dette kan ha medvirket til den relativt seine etableringen i Hammerfest. Forsvaret, som spilte en viktig rolle for organiseringen av sporten i Varanger, hadde ingen institusjoner av betydning i Hammerfest, noe som også kan ha bidratt til at faste organiserte turneringer ikke ble etablert i byen. Det er vanskelig å slå fast når det første gang ble spilt fotball i Alta, men det var trolig betydelig senere enn i Hammerfest. Alta var et langstrakt sted bestående av flere bygder med en helt annen næringsstruktur, uten bykultur og uten den kontakten Hammerfest hadde med omverdenen.

Da Finnmark Fotballkrets ble dannet i 1920 fikk sporten et rammeverk i form av kretsstyre, årsmøte og terminliste. Samtidig ble foreningene medlemmer i Norges Fotballforbund og dermed underlagt forbundets lover og regler. Dette la et viktig fundament for fotballens videre geografiske spredning og for dens posisjon som konkurranseidrett og kulturinstitusjon. Den første kretsturneringen ble organisert i stiftelseså-

ret med deltakelse fra Vadsø Turn (som vant), Kirkenes IF, Vardø Fotballklubb og Spark fra Hammerfest. I de første årene forble kretsturneringens omfang beskjeden der foreningene ikke spilte mer enn et par kamper hver. I 1922 vant for eksempel Vardø Fotballklubb kretsmesterskapet etter en spilt kamp. Utover i 1920-årene fikk fotballkretsen flere medlemsforeninger. I 1922 kom Kamp fra Alta med og året etter ble Mehamn Idrettslag medlem.³⁷ I 1925 skrev *Finnmarkens Amtstidende* at Finnmark Fotballkrets hadde åtte medlemsforeninger med 530 medlemmer.³⁸ Blant disse var KIF, Vadsø Turn, Vardø Fotballklubb, Spark, Kamp og Mehamn IL. Det er uvisst hvem de to siste foreningene kan ha vært siden avisene ikke refererer til flere enn de nevnte lagene før Gamvik kom med i kretsen i 1931. Året etter kom også Berlevåg IL og Nordkyn fra Skjøtningberg med.³⁹ Denne utvidelsen av kretsens virke, der fiskeværene og Kamp fra Alta kom med, førte imidlertid til at geografien og kommunikasjonene gjorde kretsstrukturen problematisk. Det ble praktisk vanskelig med seriespill mellom lag som lå så langt fra hverandre. Avstandene gjorde også reisekostnadene og administrasjonen av kretsen problematisk.⁴⁰ Dette førte til at kampoppsettet alt fra 1923 ble satt opp ut fra geografiske kriterier. Mehamn, Kamp og Spark ble satt opp mot hverandre i Vest-Finnmark, mens Kirkenes, Vadsø og Vardø konkurrerte i Øst-Finnmark.⁴¹ Det ble så spilt en sluttkamp om kretsmesterskapet mellom vinnerne av hver «avdeling». Denne ordningen varte fram til 1932 da det ble opprettet en tredje «avdeling» for Mehamn, Gamvik, Berlevåg og Nordkyn i midt-Finnmark.⁴² Delingen gjorde reiseavstandene håndterlige samtidig som den pekte fram mot oppløsningen av Finnmark Fotballkrets til fordel for en tredelt kretsstruktur som kom i 1934 da Vest-Finnmark Fotballkrets, Midt-Finnmark Fotballkrets og Øst-Finnmark Fotballkrets ble dannet.⁴³

Utover i 1930-årene ble flere foreninger organisert i fotballkretsen(e). Jakobsnes IL ble tatt opp i 1933, Honningsvåg Turn i 1934 og i 1935 kom Nykraft fra Kiby, Kviby IL og Rafsbotn fra Altafjorden med slik at det i 1935 hadde blitt 15 organiserte fotballforeninger i fylket. Kretsene

var delt i A- og B-avdelinger mens de store foreningene i tillegg hadde junior- og guttelag. Følgende foreninger var organisert i de tre kretsene i 1935. I Vest-Finnmark: Spark, Hammerfest Turn, Kamp, Rafsbotn og Kviby. I Midt-Finnmark: Mehamn IL, Gamvik IL, Berlevåg IL, Honningsvåg Turn og Nordkyn. I Øst-Finnmark: Vadsø Turn, Vardø Fotballklubb, Kirkenes IF, Nykraft og Jakobsnes IL.⁴⁴

Etableringens tredje fase. Integreringen i den nordnorske fotballen, 1929 til 1935

I den tredje fasen ble finnmarksfotballen integrert i den nordnorske fotballorganisasjonen. Gjennom 1920-årene levde fotballsporten i Finnmark en relativt isolert tilværelse uten fast samarbeid med Nordland eller Troms fotballkrets. Til tross for manglende samarbeid på kretsnivå hadde foreningene kontakt utover fylkesgrensen. De spilte et utall kamper mot mannskapene på diverse skip både fra inn- og utland og det ble spilt kamper mot utenbys fotballforeninger. Lag fra Tromsø besøkte Alta og Hammerfest allerede i 1919. Lag sørfra turnerte Nord-Norge i propagandaøyemed, blant andre var Osloklubbene Speed og Frigg på besøk i Hammerfest i henholdsvis 1925 og i 1930. I 1932 kom selveste Mjøndalen på besøk til Hammerfest i forbindelse med at Idrettstinget ble avholdt i byen. Ifølge *Vestfinnmark Arbeiderblad* klarte et sammensatt bylag med spillere fra Spark og Hammerfest Turn seg godt mot norgesmestrene.⁴⁵

I 1923 vedtok kretstinget i Finnmark Fotballkrets at en skulle arbeide for å få til en «interkretskamp» mot vinneren av kretsserien i Troms.⁴⁶ Året etter reiste Vardø Fotballklub til Tromsø og slo Skarp, som var kretsmestrene i Troms Fotballkrets. «Det er svære ting Vardøværingene har utrettet med beina iaar. Klubben staar nu som den bedste klub i Finnmark og Troms» skrev avisa *Sydvaranger*.⁴⁷ I 1925 ble det gjort forsøk på en prøveordning med et nordnorsk fotballmesterskap med tanke på å få i gang et offisielt mesterskap. Økonomiske og administrative årsaker gjorde at det foreløpig ble med

Selv om Hammerfest hadde et meget aktivt idretts- og foreningsliv og var et knutepunkt for handel og kommunikasjon på begynnelsen av 1900-tallet, ble ikke fotballen tatt opp i organiserte former før rundt 1920. Bildet viser Hammerfest sentrums indre havn, med den katolske kirken i forgrunnen, slik byen framsto noen år etter brannen i 1890. Foto: Hammerfest Historielag.

det ene prøveåret.⁴⁸ Turneringen i 1925 var nok likevel viktig for institusjonaliseringen av det «nordnorske fotballmesterskapet» som kom i 1929, et mesterskap som kom til å bli en bærebjelke i den nordnorske fotballen helt fram til 1970-tallet. Turneringen fikk offisiell status og ble støttet av Norges Fotballforbund med 1500 kroner i startkapital. Mesterskapets status ble ytterligere hevet i 1934 da vinneren av mesterskapet ble tildelt kongepokalen.⁴⁹ Det ble bestemt at det første nordnorske fotballmesterskapet skulle avvikles uten finnmarksklubbenes deltakelse fordi økonomi og avstander ikke tillot deltakelse.⁵⁰ Etter sterkt press fra Finnmark ble dette vedtaket omgjort i siste liten slik at både KIF og Vardø Fotballklubb fikk delta. Det var påmeldt 16 klubber fra Mo i sør til Kirkenes i nord. Organiseringen av fotballmesterskapet skapte umiddelbart stor entusiasme og interesse og deltakelsen vokste jevnt og trutt. I 1932 var

det 18 lag med, mens det i 1933 og 1934 deltok 20 lag og i 1935 23 lag. Fra Finnmark deltok det mellom to og fem lag i denne perioden. Mesterskapet ble en felles nordnorsk arena og gjorde nærmest Nord-Norge til en egen «fotballnasjon». Den regionale organiseringen ble ytterligere styrket i 1930 med eget «landslag», som spilte landsdelskamper mot Nord-Sverige helt fram til 1978.⁵¹ Samtidig som cupen og landsdelslaget styrket det nordnorske samholdet forsterket disse institusjonene følelsen av å bli oversett og tilsidesatt av det sønnafjelske. Den nordnorske fotballens utenforskap ble institusjonalisert gjennom Nordnorgesmesterskapet og landsdelslaget.

Fotball, arbeidsliv og bedre kommunikasjoner

Etableringen av organisert lagidrett krevde et visst befolkningsgrunnlag og en relativt konsen-

trert befolkningsstruktur. Sør-Varanger herred hadde en sterk befolkningsvekst i perioden 1910 til 1930, fra 3570 til 7590 innbyggere. Økningen kom i hovedsak i Kirkenes. I Vardø og Vadsø holdt folketallet seg stabilt i perioden. Befolkningen i Vardø økte fra 3111 til 3450, mens den i Vadsø økte fra 1867 til 2031. I Hammerfest økte befolkningen fra 2817 til 3649, mens den i Alta herred økte fra 2367 til 3471. Befolkningen i Alta var imidlertid spredt over flere bygder. I Kjølvik kommune (nåværende Nordkapp kommune) økte befolkningen fra 2389 i 1910 til 3152 i 1920. Gamvik kommune og Berlevåg kommune hadde henholdsvis 1573 og 1064 innbyggere i 1920. Berlevåg kommune inkluderte også stedet Mehamn.⁵²

Forutsetningene for spillets etablering på de ulike stedene var likevel ulike. Næringsgrunnlaget var svært ulikt på steder som for eksempel Kirkenes, Hammerfest, Mehamn og Alta. Jeg skal her se nærmere på noen av stedenes økonomiske modernisering og hvilken rolle disse prosessene hadde for fotballens etablering. Den lokale etableringen av organisert fotballaktivitet i Varanger må i stor grad knyttes til etableringen av industrigiganten A/S Sydvaranger, som ble bygd opp fra 1906. Toralv Tveiten skriver om oppbyggingen i poetiske vendinger:

Et hjul begynner å gå rundt, så flere, og til sist en hel maskin. Et tog ruller ut fra stasjonen, en båt glir fra kaien. På toget og om bord i båten er der mennesker, redskaper og materialer, der er arbeidskraft og arbeidsmidler. Så bærer det av gårde mot et fjernt mål, mot «stedet», mot den nye by (Tveiten 1933:3).

Det nye stedet Kirkenes ble det moderne Norges nordøstligste utpost og utviklingen her må ha framstått som formidabel for befolkningen i resten av Finnmark. I 1935 skrev for eksempel *Finnmarks Amtstidende*: «Å komme til Kirkenes [etter å ha reist gjennom det kriserammede Finnmark for øvrig] er som aa komme til en økonomisk, smilende idyl.»⁵³ Mennene arbeidet på stedets industrigigant og skillet mellom arbeid og fritid var klart definert. Fritiden på det nye stedet kunne imidlertid volde problemer. Tveiten skriver om «det intense om enn egenartede

fornøielsesliv» den nye byen hadde å stri med. Kortspill, dans, drikking og slåssing var vanlige fritidssysler og resulterte ofte i at «[...] læge og diakon maa hentes flere ganger om natten».⁵⁴ Dette skyltes manglende fritidsaktiviteter og fravær av et aktivt foreningsliv, mente Tveiten. Foreningslivet og organiserte aktiviteter ville virke siviliserende og disiplinerte på befolkningen. Flere foreninger slo rot, både skytterlag og ungdomslag, sangforening og teaterlag. Det var i denne settingen Kirkenes Idrettsforening ble dannet «til fremme av sund sommer og vintersport på stedet».⁵⁵ Dannelsen ble initiert av krefter innenfor ledelsen av A/S Sydvaranger, forsvaret, handelsstanden og den offentlige administrasjonen, som så at det var behov for meningsfull fritidsaktivitet på stedet.

Også Vadsø og Vardø hadde relativt mange menn i arbeid med regulert arbeidstid innenfor en omfattende handelsnæring og offentlig administrasjon. Vadsø huset også Finnmark korporalskole fram til 1928, noe som trolig også hadde betydning for idrettslivet i byen.⁵⁶ Hvorvidt korporalskolen hadde direkte befattning med etableringen av fotballen vet vi ikke, men som vi skal se, hadde forsvaret på Nyborgmoen vest for Vadsø stor betydning for spillets etablering i Varanger slik Altagård hadde for etableringen i Alta og Hammerfest. Det kan derfor virke sannsynlig at også korporalskolen spilte en rolle for etableringen i Vadsø. Selv om handel og offentlig administrasjon var viktige arbeidsgivere, sto primærnæringene sterkt. Over halvparten av Vadsøs yrkesaktive befolkning var registrert som fiskere. I den kvenske befolkningen, som utgjorde 44 % av byens innbyggere, var andelen fiskere hele 75 %.⁵⁷ Selv med en så høy andel fiskere uten regulert arbeidstid var foreningslivet vel etablert.

Også Hammerfest hadde et meget aktivt foreningsliv i mellomkrigstiden. Byen hadde 48 foreninger med til sammen over 2000 medlemmer.⁵⁸ I Hammerfest, som i Kirkenes, Vadsø og Vardø, hadde en stor del av befolkningen fritid fordi arbeidslivet i økende grad regulerte forholdet mellom arbeid og fritid. Næringsstrukturen må ha vært en viktig forutsetning for det aktive foreningslivet. De økonomiske forholdene i

Hammerfest la minst like godt til rette for organisert fotballaktivitet som i Varanger. Hammerfest var en viktig handelsby og omlastningshamn for et stort omland, noe som hele tiden ga samfunnet nye impulser. Engelske kullbåter og et stort antall turistskip gjennom sommerhalvåret understreker inntrykket av en pulserende by.⁵⁹ Næringslivet var differensiert selv om det i stor grad var avhengig av handel knyttet til havna. Claus Iversen skriver at i 1920 arbeidet 62 % (683 personer) av den voksne befolkningen i lønnet arbeid innenfor tertiærnæringene. 233 personer hadde «immaterielt arbeid» eller jobbet innenfor bank og forsikring eller post og telegrafi.⁶⁰ Byen lå imidlertid nokså langt fra andre større steder og kommunikasjonene var i tillegg dårlige. Dette gjorde det vanskelig å konkurrere med utenbys fotballforeninger. Uten stimulans utenfra ble dynamikken i utviklingen mot en fast organisering liten. Utviklingen fikk en helt annen dynamikk da det dukket opp en konkurrent i Alta.

Til tross for at ungdommen i Alta i langt mindre grad hadde et regulert forhold mellom arbeid og fritid, hadde de lang erfaring med foreningslivet. Det fantes ungdomslag både i Tverrelvdalen, Bossekop, Øvre-Alta og på Elvebakken og aktivitetene i disse lagene var nært knyttet opp mot skiidretten skriver Kjell Eikeset.⁶¹ Elvebakken Ungdomslag arbeidet «spesielt for idrett og for folkeboksamling».⁶² Likevel ble ikke fotballen fast organisert før i 1919 eller meldt inn i kretsen før i 1922. En forklaring må som for Sparks vedkommende knyttes til manglende foreninger å konkurrere med. Alta-samfunnets næringstilpassning la heller ikke til rette for organisert lagspill. Da Kamp hadde bortekamp mot Vardø i 1922, måtte de melde forfall på grunn av slåttearbeid. Dette speilet jordbrukets betydning i Alta. Alta var preget av en tradisjonell skiferbondetilpassning der mennene drev i skiferberget for å skaffe penger i husholdningskassa samtidig som kona og resten av familien drev gården.⁶³ I denne tilpassningen var det ikke noe klart skille mellom arbeid og fritid. Sesongene var bestemmende for hvor mye tid folk hadde til atspredelse. Primærnæringenes behov

begrenset aktiviteten som for eksempel i slåttesesongen.

Selv om næringstilpassningen ikke la til rette for organisert lagspill, etablerte fotballen seg. En viktig forklaring på det var det militære nærværet i Alta og de ypperlige baneforholdene ved Alta gård. Da Spark og Vardø måtte flytte en kretskamp fra Hammerfest til Alta gård i 1921 på grunn av de dårlige baneforholdene i Hammerfest, kunne *Finnmarkens Amtstidende* fortelle at banen i Alta var «langt bedre end nogen av de benyttede spillebaner i Østfinmarken».⁶⁴ Da Kamps etterfølger Elvebakken IL (EIL) ble dannet i 1927, var sersjant Håkon Bruun ved Alta gård en sentral skikkelse.⁶⁵ EIL ble dannet på Bruuns rom på kaserna og han spilte en viktig rolle som organisator. I tillegg til at mannskap på Alta gård hadde sentrale posisjoner i dannelsen av den lokale idretten, var også plasskommandantens velvilje viktig. Da klubbene fra Tromsø, Hammerfest og Alta møttes til turnering i 1919, ble ekserserplassen «velvilligst (...) overladt til benyttelse».⁶⁶ På denne måten kom Alta gård til å spille en viktig rolle som møteplass for fotballinteresserte i Vest-Finnmark på samme måte som Nyborgmoen lenge hadde gjort i Varanger. Spark og Hammerfest IF reiste flere ganger for sesongen til Alta for å spille kamper på grunn av de unike baneforholdene.

Heller ikke på kysten la næringstilpassningen til rette for organisert lagidrett. Her var fiskesesongene styrende for fotballaktiviteten. Etter en kamp mellom Spark og Mehamn IL i 1928 som Mehamn IL tapte 5–3, ble Mehamn-spillerne rost for sine prestasjoner i *Vestfinnmarkens Arbeiderblad*.⁶⁷ Avisen mente det var bemerkelsesverdige at laget kunne spille så bra når nær sagt alle spillerne rodde fiske: «Man må også ta i betraktning at de fleste av Mehamns spillere er fiskere, der er nødt til å hente sin inntekt fra sjøen og som derfor ikke har hver aften til disposisjon for fotball.»⁶⁸ Sannsynligvis var også de fleste spillerne på Gamvik IL og Berlevåg IL fiskere. Hvilken effekt moderniseringen av fiskeriene hadde for fiskernes fritid er uvisst men motoriseringen av flåten, som i hovedsak var gjennomført før 1915, gjorde det fysiske slitet mindre samtidig som motoren gjorde det mulig å nå fis-

kefelt lengre fra land og fra hjemmet. Effekten av mindre fysisk slit kan således ha blitt spist opp av muligheten til å fiske lengre dager og til å ta del i flere fiskesesonger. Forholdene i fiskeværene var med andre ord forskjellige fra forholdene i Hammerfest der spillerne trolig hadde regulert arbeidstid og mer kveldsfri. Akkarfjord utenfor Hammerfest hadde også en meget aktiv fotballforening på begynnelsen av 1920-tallet. Foreningen Fram ble imidlertid aldri medlem av fotballkretsen, noe som trolig skyltes spillernes yrkestilpassning som fiskere.⁶⁹

I et innlegg i *Vestfinnmark Arbeiderblad* i 1929 gir innsenderen en noe mer kuriøs beskrivelse av idrettens utfordringer i fiskeværene.⁷⁰ Innsenderen mente krigskonjunkturen og forbudstiden hadde en bedervende effekt på stedets ungdommer da «vellevnet og fylleri sløvet viljen og forgiftet kroppen».⁷¹ Under depresjonen utover i 1920-årene var derimot ungdommen «fattig på gods men frisk i kjøttet og full av sbrudlende humør, med fast tillid til en lysende framtid».⁷² De trange økonomiske tidene var for innsenderen en viktig årsak til at idretten slo rot. En annen og viktigere årsak var stedenes iherdige ungdommer. I Gamvik opparbeidet ungdommen tre idrettsplasser uten offentlige midler eller støtte. Resultatene de oppnådde på idrettsbanen var også gode selv om utøvelsen var «noget forkjært og ukultivert».⁷³ For innsenderen var idrettsungdommen ikke bare en forutsetning for etableringen av idrett, men også for stedenes framtidige utvikling som samfunn. Ungdommens eget initiativ var viktig særlig fordi det offentliges støtte til idretten var nokså laber. Alle stedene hadde nye skolebygg, men ingen av dem hadde gymnastikklokale, noe innsenderen mente illustrerte manglende offentlig innsikt eller vilje til å forstå sammenhengen mellom sinnets og kroppens sunnhet. Kommunene innså ikke at idrettsungdommen var samfunnets «største og mest rentable kapital, forutsatt [at] den blir riktig forvaltet».⁷⁴ Selv om idretten slet med å få offentlig støtte i Gamvik og Mehamn hadde den sine «protectorer» her. Kommunestyrene, skolestyrene og foreldrene så med velvilje og sympati på idretten og den fikk moralsk og økonomisk støtte fra stedets forståelsesfulle fedre,

skriver innsenderen. Det sto verre til i Berlevåg der «[...] både kommune- og skolestyre, med ordfører og skolesjef i teten, [er] direkte i opposisjon til idrettssaken».⁷⁵

Alle foreningene som knyttet seg til fotballkretsen, hørte hjemme på steder langs kysten eller i fjordene, enten i leia til Hurtigruten eller med muligheter til å knytte seg til hurtigruteleia gjennom lokale båtruter eller med innleide skøyter. Forbedret rutetilbud med Hurtigruten og på de lokale bårutene både på Varanger- og Altafjorden var en forutsetning for denne utviklingen. Hurtigruten begynte å anløpe Vadsø i sommerhalvåret i 1907. Fra 1914 fikk Vadsø fire ukentlige anløp hele året. Fra 1917 forlenget Hurtigruten seilassen til Kirkenes og i 1919 ble trafikken utvidet slik at hurtigruten nå anløp stedene langs kysten seks dager i uka. Dette rutetilbudet varte fram til 1936 da Hurtigruten fikk daglige avganger.⁷⁶ Da Elvebakken IL skulle reise til kretsfinalen i Vadsø i 1930, måtte laget gjøre vendereis i Honningsvåg fordi Hurtigruten måtte snu. Dette illustrerer hvor avhengig kretsens virke var av Hurtigruten.⁷⁷ I tillegg til flere hurtigruteavganger bidro også opprettelsen av Finnmark Fylkesrederi (FFR) i 1916 til fotballens ekspansjon fordi rutetilbudet både på Altafjorden og Varangerfjorden ble bedre og mer stabilt. Til tross for bedra kommunikasjoner var avstandene lange. En reise fra Alta til Varanger innebar flere dagers reise. Først gikk turen til Hammerfest, enten med innleid skøyte eller med «Altaruten». Med innleid skøyte tok reisen flere timer, mens Altaruten brukte rundt et døgn på strekningen.⁷⁸ Da fylkesrederiet ble dannet overtok rederiet de lokale bårutene, de samkjørte rutetidene med hurtigrutens tider og økte antall avganger. Altaruten økte fra en til to rundturer i uka men reisetiden forble like lang.⁷⁹ I Hammerfest korresponderte Altaruten med Hurtigruten hvor laget så kunne gå på nordgående Hurtigrute til Mehamn, Vardø, Vadsø eller Kirkenes, en reise som tok ytterligere et par døgn. Reisen fra Alta til Varanger var med andre ord dryg, men mulig, noe som var en forutsetning for at kretsturneringen skulle kunne involvere lagene i hele kretsen. De lokale bårutene gjorde det imidlertid fortsatt tidkrevende å reise

Hurtigruten var en livsnerve som bandt Finnmark sammen. I tillegg til dens betydning for handel, frakt og pasasjertrafikken, var Hurtigruten viktig for kultur- og foreningslivet i fylket. Alle anløpsstedene, med unntak av Kjøllefjord, hadde foreninger organisert i Finnmark Fotballkrets i 1935. Kart: Sverre Mo.

og førte til at både Kamp og Spark ofte leide inn skøyter når de skulle spille kamper, noe også lagene i Varanger gjorde.⁸⁰ Foreningene arrangerte ofte lystturer i forbindelse med kampene. Lagenes tilhengere kunne være med på utflukt og var dermed med på å betale for leie av skøyte samtidig som de ga laget god støtte under kampene. Nå viste det seg alt i 1923 at avstandene og kommunikasjonene likevel ble for problematiske til at kretsen kunne sende lag fra den ene delen av fylket til den andre.

Fotball, identitet og etnisitet

Avisene ble en viktig formidler av identiteter knyttet til fotball. Tjelmeland viser at antallet aviser i Finnmark var i sterk vekst i perioden. I 1900 fantes det fem aviser i fylket, mot 10 i 1920 og 12 i 1939.⁸¹ Fotballen fikk tidlig en betydelig plass som markør av lokale identiteter i avisene. Avisene refererte kampene med lokalpatriotisk glød, det var «vaare gutter» som spilte. Nabooppgjørene var prestisjefylte og pokalkampene

forsterket rivaliseringen. Dårlige resultater reflekterte dårlig på lokalsamfunnet og førte gjerne til avisdebatter. Innsenderen «straffespark» ba spillerne på Vadsø Turn om å ta spillet mer seriøst etter et tap mot KIF i 1931. Da laget også tapte på Nyborg mente «straffespark» at spillerne enten burde legge opp eller ta sporten alvorlig: «la det nu bli et enten eller.»⁸² For at lagets dårlige resultater ikke skulle reflektere dårlig på lokalsamfunnet, skyldte avisene ofte på ytre forhold som dårlige baneforhold og dårlige dommere. Utover i 1920-årene kom lokalpatriotisme i økende grad også fram på tribunen. I følge et innlegg i *Vestfinnmark Arbeiderblad* i 1931 ble heiarop og oppmuntringer til motstanderlaget sjeldnere og de som kom med slike rop, ble uglesett av resten av publikum. En «forblindet foreningspatriotisme» hadde tatt overhånd på tribunen skrev «A.», som mente publikum burde «ære den som æres bør».⁸³

I tillegg til å drøfte forholdet mellom fotball og lokale identiteter er det naturlig å knytte en diskusjon om fotball og identitet i Finnmark til et-

nisitet. Det er imidlertid vanskelig å si noe bastant om forholdet mellom fotball og etnisk identitet i denne undersøkelsen fordi etnisitet ikke tas opp i avisene. Ser vi på folketellingene fra 1910, 1920 og 1930 kan det imidlertid se ut til at fotballen i tiden fram til andre verdenskrig hovedsakelig var en «norsk» aktivitet fordi de fleste stedene der spillet ble praktisert, hadde en befolkning som gjennom levemåte, næringstilpassing og identifikasjon kunne knyttes til en norsk etnisitet. I Hammerfest var over 95 % av befolkningen i perioden kategorisert som norsk, mens bare 0,5 % var registrert som samer og rundt 3 % som kvener. I Gamvik, som inkluderer Mehamn, og Berlevåg var rundt 90 % av befolkningen i 1920 registrert som nordmenn, rundt 10 % som samer og rundt 1 % som kvener.⁸⁴ I Sør-Varanger var andelen kvener 25 % i 1910 og andelen samer 21 %. Med økt tilflytting til Kirkenes sank andelen kvener og samer til henholdsvis 15 % og 11 % i 1930. I tillegg var andelen nordmenn høyere i Kirkenes enn i kommunene sett under ett. I Vardø utgjorde kvenene rundt 5 % mens de øvrige 95 % ble kategorisert som norske. Det var annerledes i Vadsø og i Alta hvor befolkningen var mer sammensatt. I Vadsø var andelen kvener 45 % i 1910, mens andelen i 1930 var 34 %. I Alta utgjorde kvenene 24 % i 1910 og 10 % i 1930, mens andelen samer utgjorde 10 % i 1910 og 8 % i 1930.

Ifølge Rushfeldt hadde kvenene i Vadsø sterkere tilknytning til fiskeriene enn den øvrige befolkningen i byen, samt at det var mer vanlig med småbruk i byens ytterdistrikter der kvenene bodde.⁸⁵ Til tross for at dette må ha gjort det vanskelig for kvenene å delta i den organiserte fotballen, var kvenske navn vanlige på lagoppstillingene. Dette kommer fram på Vadsø Turns lagoppstillinger fra perioden som preges av etternavn som Mauno, Sarajervi og Bohinen.⁸⁶ Kåseriet «Fotbalkampen i Loddeby» i avisa *Finmarkens Amtstidende* i 1920 gir et humoristisk innblikk i fotballens betydning i det fleretniske Vadsø-området:

Paa en spadsertur her forleden, kom jeg til at høre paa han Vaspolk fra Loddeby og han Molke fra Vargøia som stod og kranglet om fotbalkampen inde i Loddeby. Efter at de

hadde kranglet en stund saa sa han Vaspolk: «Æ skal no seie dæg, at laaideby guttan e no Naarges bæste kara aa spælle skankeball, aa bergela, de maa æ no sæi, de va eit hemelsk syn aa se kor de rægna me balla mot maale tel dei svoltne Vargøikaran. De va no ikke ein eineste ein av dem saam konne spælle de minste. Aa æ e sekker paa, at vaares kaammer tel aa bli uttat tel aa ræise tel Antværpen faar aa delta i de olympiske leke. Dem sæi de no ihvertfal sjøl». «Ka sæi du, din kommaglarv!» Skrek han Molke. «De va no ikke bætter aa veinte ein vaares maate tape, efter den maaten, saam dem blei behandla paa. Først lot daakker dem gaa aa traske heile dagen i gata i rægna og søla uten aa skaffe dem hus, faar at dokker skolle være seker paa at dem va saa trøit, at dem ikke vant aa spænne aa sia saa tar daakker ein tel daammer som e importert fra sjølve Norvestkjeila aa som aldri har seet ein fotball langt mindre ein fotbalkamp. Aa ikke naak me de, men saa lar daakker den filla blalørva atpaa sjetkanere sjeklige faalk. E saadan blalørva har vorre passeli aa komme ut paa Gaustad. Aa vil du vite sanheita, saa e de at naar finnen faar sko saa danse fanden». Til dette svarte han Vaspolk ved aa læse paa kvænsk.⁸⁷

Kåseriet skapte reaksjoner i de lokale avisene. Blant annet var avisa *Østfinnmarkens Folkeblad* gretten over den harselas forfatteren drev med Vadsøs spillere og Vadsø by.

I Alta kan det se ut til at fotballen særlig blomstret i det kvenske miljøet på Altas østlige side. I 1930 var seks av Elvebakken ILs spillere oppgitt som norsk-kvensk i folketellingen.⁸⁸ I et av svært få fotballreferat der etnisitet hadde en plass framstilles publikummet i Alta som dårlig fordi det under en kamp mellom Kamp og Spark kom med tilrop på «kvænsk» til hammerfest-spillerne.⁸⁹ Denne kampen hadde flere hundre tilreisende tilskuere, deriblant fra Hammerfest, noe som tyder på at disse kampene var preget av en lokal rivalisering som muligvis ble styrket av de to stedenes ulike etniske befolkningssammensetning. I bygda Rafsbotn i Altas østlige ytterkant hvor Rafsbotn IL holdt til var kulturen preget av den overveiende kvenske befolkningen og det er sannsynlig at hovedparten av fotballspillerne i bygda var av kvensk opphav.

Det kan se ut til at den samiske deltakelse på fotballbanen var relativt beskjeden, noe som trolig skyldtes at den samiske befolkningen bodde og livnærte seg på en måte som ikke lot seg forene med det framvoksende assosiasjonssamfunnet. Samene bodde i mindre fjordbygder uten befolkningsgrunnlag for organisert idrett og deres avhengighet av havet og jorda lot seg vanskelig forene med organiserte fritidsaktiviteter. I Alta hvor den samiske befolkningen utgjorde ca 10 % deltok samer i den organiserte fotballen. To av spillerne på Elvebakken IL i 1930 var oppgitt i folketellingen med norsk-samisk opphav. Hvorvidt fotballen spilte noen rolle i statens forsøk på å fornorske Finnmarks befolkning er uvisst, men finnmarksbyene var viktige markører av suverenitet overfor både Russland og Finland. Frykten for at befolkningen i grenseområdene ikke hadde et tilstrekkelig «nasjonalt sinnelag», kan ha vært en medvirkende årsak til utviklingen av foreningslivet fordi det ble forstått som en representant for det moderne norske samfunnet. Svein Sørensen ser en slik sammenheng mellom nasjonalismen og utviklingen av den frilynte ungdomsbevegelsen i Finnmark.⁹⁰ Kildematerialet gir ingen holdepunkter for å hevde at fotball eller annen idrett ble bevisst brukt av nasjonale myndigheter i fornorskingsøyemed, men «nasjonale» holdninger kan ha påvirket de lokale initiativtakerne bevisst eller ubevisst. I tillegg kan idretten ha virket i fornorskende retning ved at kvener og samer gikk inn i foreninger som brukte norsk språk og som regel var styrt av folk med norsk bakgrunn.

Fotball og regionalisme

Finnmarksfotballens følelse av å stå utenfor både det nasjonale og det nordnorske fotballfellesskapet var med på å forme finnmarkingens identitet. Finnmark framsto som en periferi i periferien med sin plass i ytterkanten av en nordnorsk regional organisering som ikke fikk innpass i den nasjonale fotballorganiseringen. Dette bidro til utviklingen av finnmarkingenes doble geografiske identitet som finnmarkinger og som nordlendinger. Kampoppsettet og valg av arrangørbyer i det nordnorske fotballmesterska-

pet bidro sterkt til finnmarkingenes følelse av å stå utenfor. Oppsettet ble bestemt ut fra reisebudsjettet mesterskapet hadde til rådighet og førte til at naboklubbene måtte spille mot hverandre i første runde. Økonomien kom også til å spille en vesentlig rolle når de videre rundene i cupen skulle settes opp. Så også i 1935 da det skulle avgjøres hvor KIFs semifinale mot Harstad IL skulle spilles. Semifinalen ble lagt til Tromsø, noe som forarget avisa *Sydvaranger* fordi KIF for sjette gang på fem år måtte til Tromsø for å spille i cupen.⁹¹ Forargelsen rettet seg mot det nordnorske fotballsentrum i Tromsø hvor den nordnorske fotballkomiteen satt. Avisen mistenkte under overskriften «Nord-norsk-komedien» den nordnorske fotballkomiteen for å motarbeide KIF til tross for at avisa mente både økonomiske og sportslige hensyn talte for å legge kampen til Kirkenes:

At Norge kun rekker til Hammerfest har vi her i Øst-Finnmark fått føle ved flere leiligheter. Siden det nord-norske mesterskap kom i gang har vi fått vite noget nytt: at Nord-Norge kun rekker til Tromsø. Det er på høi tid at Norges Fotballforbund sier Tromsø-komiteen noen sannhetsord.⁹²

Nå endte kampen i Tromsø 1–1 foran 1000 tilskuere og Kirkenes ble tildelt omkampen. 1500 tilskuere overvar kampen i Kirkenes som Harstad IL vant 1–0.⁹³ Kommunikasjonsvansker og økonomi spilte en betydelig rolle som begrunnelse for å opprettholde finnmarkslagenes posisjon i ytterkanten av fotballens organisering og i den regionale fotballorganisasjonens bevissthet. Avstanden fra Tromsø til Kirkenes var lengre enn motsatt vei og det ble ansett som mer naturlig at lag fra periferien reiste til sentrum enn at lag fra sentrum reiste ut i periferien.

Ser vi på uttakene til det nordnorske landslaget som spilte årlige kamper mot Nord-Sverige kommer også Finnmarks perifere rolle fram. Spillere fra de sentrale byene Bodø, Harstad, Narvik og Tromsø hadde gjennom hele perioden de aller fleste spillerne på laget. Dette gjenspeilet fotballens administrative tyngdepunkt. Fotballkomiteen lå i en av disse byene i hele perioden og i årene fram til 1940 satt det ingen fra Finnmark i ledelsen. Det satt for øvrig ingen

finnmarkinger i den nordnorske ledelsen i hele dens virke fram til nedleggelsen i 1971.⁹⁴ Spilleruttakene gjenspeilte nok i hovedsak det sportslige styrkeforholdet mellom kretsene, men ikke fullt ut. Kirkenes IF var et av de aller beste lagene Nord-Norge i første halvdel av 1930-årene. De tapte 1–0 for Mjølnar fra Narvik i semifinalen i 1933 og de kom til finalen i mesterskapet i 1934 der de tapte 4–3 mot Bodø Glimt. I 1935 tapte de 1–0 i semifinalen mot Harstad IL etter omkamp. Det var likevel bare den eminente målmannen Ingvald Frøysa fra KIF som ble tatt ut på landsdelslaget. Det er trolig at dårlig økonomi og den geografiske og mentale avstanden nordover til Kirkenes, i tillegg til sportslige hensyn, kan forklare at ikke flere spillere fra KIF fikk prøve seg på landslaget i disse årene. Einar Niemi viser at dårlig økonomi også seinere var bestemmende for Finnmarks perifere rolle i landsdelsfotballen. På slutten av 1930-årene tok Arbeidernes Idrettsforbund av økonomiske årsaker bare ut to spillere fra Vardø AIL på sitt landsdelslag. Dette til tross for at Vardø AIL kanskje var det aller sterkeste laget tilknyttet AIF i Nord-Norge og gjerne kunne hatt fire uttatte spillere.⁹⁵

Finnmarksavisene målbar denne fotballregionalismen. Lagene fra Finnmark ble sett på som representanter for hele fylket i de lokale avisene. Særlig KIF ble en viktig representant for Finnmark utover i 1930-årene. Etter seieren i semifinalen mot Tromsø IL i 1934 skrev avisa *Finnmarksposten*: «De har dermed befestet sitt eget og Finnmarks ry, og fortjener takk!».⁹⁶ På samme måte kom synet på Finnmark i mer sentrale strøk av Nord-Norge godt fram i en artikkel i *Nordlandsposten* foran semifinalekampen mellom Bodø Glimt og Narvik Nor om hvem som skulle møte KIF i finalen i 1934 da de skrev at «vinneren av denne kamp kan man trygt tippe som årets Nord-Norges mester, skjønt Kirkenes jo ikke er å spøke med. Men en Frøysa kan nu en gang ikke vinne en kamp alene».⁹⁷ Finalen mellom KIF og Glimt i Tromsø ble radiooverført og før kampen ble kapteinene intervjuet. Mens Glimts kaptein sa at laget gikk inn for å lage en god kamp hadde KIFs kaptein Erling Karlsen et annet budskap: «Vi vil ikke love seir,

men vi skal forsøke å representere Finnmarksfotballen på en verdig måte».⁹⁸ Også bladet *Tromsø* hadde et slikt regionalt perspektiv på KIFs innsats:

Kirkenes Idrettsforening har gjennom årene steg for steg knyttet Finnmark nøiere sammen med de øvrige landsdeler. I år tok de ved en kraftsats spranget helt ut, [...] Det blev et rekordhopp like inn i centrum. [...] som utvetydig og for alle tider har rykket Finnmark-fotballen på like linje med Nordland og Troms. [...] Kirkenes Idrettsforening har æren for at det nord-norske fotballmesterskap fra i dag av virkelig er blitt et mesterskap som favner hele landsdelen fra Grense Jakobselv i nord til Trøndelag i sør (gjengitt i *Sydvaranger* nr. 66 1934).

Deres innsats var ikke bare til inspirasjon og glede for Finnmark, den var også et argument for å arbeide for at fotballforbundet skulle løfte mesterskapet fram «til en plass i solen» skrev avisa. «Det lille Norgesmesterskap « hadde blitt så omfattende at det nå var på tide at fotballforbundet ga den støtte turneringen så sårpt trengte og at nordnorgesmesteren fikk plass i 4. runde av NM-cupen.⁹⁹ Året etter skrev også idrettsavisa *Sportsmanden* at det var på tide å innlemme den nordnorske mesteren i NM, de kunne komme med i cupens tredje runde. Dette var *Finnmarks Amtstidende* helt enige i.¹⁰⁰ Slik kan en hevde at KIFs suksess på banen i de tidlige 1930-årene ga viktige argumenter for å innlemme Nord-Norge i det nasjonale fotballsystemet. Under fotballforbundets ting i Sarpsborg fikk da også lederen av Nord-Norges fotballkomite Sverre Isachsen skryt for det arbeidet som ble gjort i de nordlige landsdeler. Men på Isachsens spørsmål om det ikke var på tide at lag fra Nord-Norge fikk delta i Norgesmesterskapet var tinget fortsatt enig om at manglende økonomi og lange avstander gjorde dette umulig. «Men med den hurtige utvikling som kommunikasjonene har, er nok ikke den dag fjern da også vi blir med i dansen», mente *Sydvaranger* i en kommentar til tingets beslutning.¹⁰¹ Sverre Isachsen mente for øvrig at de beste lagene i Nord-Norge ikke lå langt etter de beste i sør og at det derfor ikke var noen sportslige grunner til at de ikke skulle få

Altagård på Elvebakken spilte en sentral rolle i utviklingen av fotballen i Vest-Finnmark slik Nyborgmoen gjorde i Øst-Finnmark. Forsvaret var velvillig innstilt til fotballen og tilbød gode baneforhold og ble derfor et viktig møtested for de aktive fotballforeningene. Bildet viser Altagård med sine store gressletter. I bakgrunnen ser vi en fotballkamp omkranset av tilskudere. Foto: Alta Museum.

delta.¹⁰² Fotballforbundet ivret mer for å styrke Nordnorgesmesterskapet. Dette løste to problemer samtidig. Det ga de nordnorske klubbene et konkurransetilbud og det tok bort noe av det nordnorske presset for å bli inkludert i allnorsk spill.

På denne måten hadde fotballen utviklet seg fra å være en lokalt forankret aktivitet i 1920 til å bli en betydelig markør for finnmarkingens selvforståelse og en pådriver for den nordnorske regionalismen som tiltok i styrke i 1930-årene. Selv om entusiasmen og troen på en snart forestående integrering i fotballriket var stor også i Finnmark på 1930-tallet, forble fotballen lokalt og regionalt forankret til langt ut i etterkrigstiden. De nordnorske lagene fikk ikke delta i cupen før i 1963 eller i allnorsk seriespill før i 1979, selv om Mjølnar fra Narvik fikk prøve seg en sesong allnorsk toppserie i 1972.¹⁰³ Slik ble den regionale organiseringen sterk, mens kontakten sørover forble minimal.

Oppsummering

Etableringen av fotballen ble formet av den konkrete perioden og det konkrete rommet den oppsto i. På samme måte som Tjelmeland snakker

om modernisering på «nordnorsk vis» var fotballens etablering en modernisering på «*fotballens vis*», formet av modernisering på ulike nivå og av fotballens egen utviklingskraft. Fotballens etablering i Finnmark må knyttes til ulike typer modernisering på ulike nivå jf. Fornäs sin nivåinndeling. Sammenhengene mellom de ulike moderniseringsprosessene og nivåene er imidlertid sammensatte. Hvert sted hvor fotballen etablerte seg var unik både med tanke på etableringens forutsetninger og tempo. Jeg har likevel prøvd å knytte fotballens etablering til noen strukturelle faktorer som forholdet mellom industri og primærnæringer, forholdet arbeid og fritid, betydningen av forsvaret og av forbedrede kommunikasjoner.

I Kirkenes var den klassiske sammenhengen mellom industrireising og fotball klar. Her vokste sporten fram som en direkte konsekvens av oppstarten av A/S Sydvaranger og behovet for å fylle arbeidernes fritid med meningsfulle aktiviteter. I Hammerfest, Vadsø og Vardø var sammenhengen mellom økonomisk modernisering og fotball en annen. Selv om disse byene ikke var industrisamfunn, hadde de et variert og differensiert næringsliv som virket gunstig for fotballens etableringskår. Byenes arbeidsliv la

til rette for organiserte fritidsaktiviteter blant annet ved at fritiden her ble skilt ut som egen sfære. I tillegg bidro et allerede etablert organisasjonsliv med turnforeninger og skiklubber til å legge til rette for fotballens etablering. Avhengigheten av fiske og jordbruk var imidlertid betydelig for store deler av befolkningen også i byene, noe som vanskeliggjorde etableringen av foreningene. Etableringen i fiskeværene Mehamn, Berlevåg og Gamvik og i fjordbygder som Alta, viser at fotballen også fikk fotfeste på steder der den økonomiske moderniseringen ikke hadde fått noe vesentlig fotfeste. Her kan ikke betydningen av fritid forklare fotballens etablering. Her bestemte sesongsvingninger arbeidsrytmen i større grad enn den daglige arbeidstidsreguleringen.

Forsvarets nærvær og velvillige innstilling spilte også en viktig rolle for organiseringen av fotballen. Foreningene dro fordel av at forsvaret så på idretten som viktig for folkehelse og for landets forsvarsevne. Flere styremedlemmer i foreningene hadde sitt levebrød i forsvaret. I tillegg ble Altagård i vest og Nyborgmoen i øst viktige møtesteder for foreningene. Det bedrede transporttilbudet med Hurtigruten og de lokale båtrotene langs kysten var en praktisk forutsetning for at foreningene kunne konkurrere med hverandre i organiserte kamper på krets nivå. Fotballens egen utviklingskraft hadde også avgjørende betydning for spillets geografiske spredning og organisatoriske konsolidering. Når det oppsto foreninger å konkurrere med og et organisert kamptilbud ble etablert, spredte fotballen seg raskt til neste sted. Betydningen av det personlige initiativ for etableringen av fotballen på de ulike stedene har i liten grad blitt drøftet fordi kildematerialet ikke har tillatt en inngående drøfting. Selv om mitt kildemateriale ikke kan si mye konkret om ildsjelers innsats, må deres betydning ha vært stor, kanskje særlig på de stedene der forholdene lå minst til rette for organisert fotball. At personer som kjøpmann Roseth i Vardø, Håkon Bruun ved Altagård og ungdommene i Mehamn, Berlevåg og Gamvik var viktige for etableringen, er det ingen tvil om, selv om denne artikkelen ikke har fokusert på deres betydning spesielt.

I tillegg til at ulike moderniseringsprosesser var med på å forme fotballens etablering, var også fotballen med på å forme andre sider av moderniseringen. Fotballforeningene ga kunnskaper om organisasjonslivets virke og erfaringer knyttet til lagspilletts normer og regler. Samtidig fikk sporten også stor betydning for dannelsen av identiteter i Finnmark. Fotballen ble et sekundærfellesskap som ga unge menn en arena hvor de kunne skape sin egen interessebaserte identitet utover sin tilknytning til familie og yrke. I tillegg til individenes identiteter ble også de kollektive identitetene formet gjennom fotballen. Lokale identiteter ble knyttet til fotballresultater og fotballguttenes prestasjoner ble konkrete symboler på lokalsamfunnets allmenne «tilstand». På steder som Alta og Vadsø bidro fotballen også til å integrere folk med ulik etnisk bakgrunn. I Vadsø ble fotballforeningene en felles arena for den kvenske og norske befolkningen, mens Kamp og seinere Elvebakken IL i Alta ble en møteplass for nordmenn, samer og kvener. Utover i 1930-årene bidro organiseringen av fotballen på tvers av kretsgrensene til å styrke ulike typer regionale identiteter. Finnmarkens selvforståelse som periferi i periferien ble konsolidert og den nordnorske regionalismen styrket seg gjennom institusjoner som det nordnorske fotballmesterskapet og landsdelslaget.

Helge Chr. Pedersen

PhD-stipendiat

Adr.: Høgskolen i Finnmark

9509 Alta, E-post: helgep@hifm.no

Noter

- 1 Einar Arne Drivenes m.fl. 1994.
- 2 Se f. eks. Tony Mason 1980, James Walvin 1994, Hill 2002, Allen Guttmann 2004 og Graham Scambler 2005.
- 3 Artikkelen bygger på en systematisk gjennomgang av finnmarksaviser fra perioden 1916 til 1935. Avisene som er gjennomgått i perioden, er *Finnmarkens Amtstidende*, *Sydvaranger*, *Vestfinnmarkens Socialdemokrat* (senere *Vestfinnmark Arbeiderblad*, *Finmarken* (t.o.m. 1924), *Nordkap* (t.o.m. 1924) og *Vardø Posten* (t.o.m. 1924). De nasjonale sportsavisene *Sportsmanden* og *Idrettsliv* er også gjennomgått i utvalgte årganger. For-

Fotball, modernisering og identitet i Finnmark, 1908 til 1935

- eningshistoriene som er brukt, fremkommer i litteraturlista.
- 4 Toralv Tveiten 1933.
 - 5 Willy Guneriussen 1999:9–10 og Erik Oddvar Eriksen 1996.
 - 6 Guttman 1978 og 2004 og Scambler 2005.
 - 7 Eriksen 1996:12–13.
 - 8 Kjell Olsen 2002.
 - 9 Matti Goksøyr 1988: 42 og 1991: 8–10.
 - 10 Goksøyr 1988:41–42.
 - 11 Norbert Elias og Eric Dunning 1986.
 - 12 Goksøyr 1988:54.
 - 13 Ibid 1988:53–55 og Goksøyr 1991:9.
 - 14 Goksøyr 1988: 43.
 - 15 Magne Bolme 1996:10.
 - 16 Hallvard Tjelmeland 1995.
 - 17 Ibid:2.
 - 18 Ibid 1995:9, jf. Johan Fornäs 1990 og 1992.
 - 19 Hallvard Tjelmeland 1995:10.
 - 20 Ibid:12.
 - 21 Ibid:11.
 - 22 Se henholdsvis Johs. Melkevik 1994, Frode Fretland 1997 og Hans M. Nordberg 1994 for utviklingen i disse tre fotballkretsene.
 - 23 Tveiten 1933:68.
 - 24 Reidun Rushfeldt 1995:24–28.
 - 25 Tveiten 1933:78.
 - 26 Reidar Skotnes 1980:3.
 - 27 Avisa *Finmarkens Amtstidende* 1. juni 1929.
 - 28 Rushfeldt 1995:24–25.
 - 29 *Finmarkens Amtstidende* nr. 69 1917.
 - 30 Einar Niska m.fl 1970:8.
 - 31 Johan Beronka 1933:203–204.
 - 32 Skotnes 1980:3.
 - 33 Tveiten 1933:78.
 - 34 Avisa *Nordkap* nr. 58 1919.
 - 35 Solbjørg Hammari m.fl 2002:32 og IL Steins jubileumsavis 1986:2.
 - 36 Jonny Hansen 1994:14 og Pål Christensen og Gunnar Pedersen 1995:230–231.
 - 37 Avisa *Nordkap* nr. 52 1923.
 - 38 *Finmarkens Amtstidende* nr. 34 1925.
 - 39 Tveiten 1933: 79.
 - 40 *Finmarkens Amtstidende* nr. 5 1934.
 - 41 Ibid nr. 28 1923.
 - 42 Ibid nr. 50 1932.
 - 43 Ibid nr. 5 1934.
 - 44 Avisa *Vestfinnmark Arbeiderblad* 20. april 1934 og *Finmarkens Amtstidende* nr. 41 1935.
 - 45 *Vestfinnmark Arbeiderblad* 26. juli 1932.
 - 46 *Finmarkens Amtstidende* nr. 81 1923.
 - 47 Ibid nr. 35 1925.
 - 48 Hansen 1994:26.
 - 49 Ibid: 26–27.
 - 50 *Finmarkens Amtstidende* nr. 67 1929.
 - 51 Hansen 1994:279.
 - 52 Tallene er hentet fra Folketellingene 1910 (V 182, 2. hefte), 1920 (VII 81, 4. hefte) og 1930 (IX 17, 4. hefte).
 - 53 *Finmarkens Amtstidende* 1935 nr. 62.
 - 54 Tveiten 1933:5.
 - 55 Ibid: 9.
 - 56 Rushfeldt 1995:10.
 - 57 Ibid: 10.
 - 58 Claus Iversen 1989:111.
 - 59 Ibid: 3–4.
 - 60 Ibid: 20.
 - 61 Kjell Roger Eikeset 1998:161.
 - 62 Ibid: 162.
 - 63 Henry Minde 1983.
 - 64 *Finmarkens Amtstidende* nr. 47 1921.
 - 65 Hammari m.fl. 2002:27.
 - 66 *Vestfinnmarkens Socialdemokrat* nr. 59 1919.
 - 67 *Vestfinnmark Arbeiderblad* nr. 83 1928.
 - 68 Ibid nr. 83 1928.
 - 69 *Nordkap* 1922 nr. 63.
 - 70 *Vestfinnmark Arbeiderblad* nr. 86 1929.
 - 71 Ibid nr. 86 1929.
 - 72 Ibid nr. 86 1929.
 - 73 Ibid nr. 86 1929.
 - 74 Ibid nr. 86 1929.
 - 75 Ibid nr. 86 1929.
 - 76 Dag Bakka 1993:44.
 - 77 Avisa *Sydvaranger* nr. 59,60 1930.
 - 78 Iversen 1989:96–97.
 - 79 Eikeset 1998:204.
 - 80 Se eksempelvis Rushfeldt 1995:26.
 - 81 Tjelmeland 2003: 158.
 - 82 *Finmarkens Amtstidende* nr. 59 1931.
 - 83 *Vestfinnmark Arbeiderblad* 10.aug. 1931.
 - 84 Folketellingen i Norge 1920. 1. desember 1920. fjerde hefte. Norges Offisielle statistikk VII. 81. Det statistiske Centralbyrå.
 - 85 Rushfeldt 1989:47–50.
 - 86 *Finmarkens Amtstidende* nr. 53 1932 og nr. 49 1935.
 - 87 *Finmarkens Amtstidende* nr. 52 1920
 - 88 Folketellingen i Norge 1930. 1. desember 1930. Alta herred, tellingskrets 1 til 11. Norges Offisielle statistikk VII. 81. Det statistiske Centralbyrå.
 - 89 *Vestfinnmark Arbeiderblad* nr. 82 1925.
 - 90 Svein Sørensen 1989.
 - 91 *Sydvaranger* nr. 58 1935.
 - 92 *Sydvaranger* nr. 58 1935.

- 93 Ibid nr. 63 1935.
 94 Hansen 1994: 276–278.
 95 Einar Niemi 1992: 40.
 96 Gjengitt i *Sydvaranger* nr. 62 1934.
 97 Ibid nr. 63 1934.
 98 Ibid nr. 65 1934.
 99 Ibid nr. 66 1934.
 100 *Finnmarkens Amtstidende* nr. 62 1935.
 101 *Sydvaranger* nr. 82 1935.
 102 Ibid nr.82 1935.
 103 Goksøy & Olstad 2002: 66–71.
- Litteraturliste**
- Andersen, Per Chr. 1927: *NFF i XXV aar. Norges Fotballforbund jubileums-skrift. Norges Fotballforbund gjennom 25 år.* Norges Fotballforbund. Oslo.
- Bakka, Dag 1993: *Skipene som bandt kysten sammen. Hurtigruten gjennom 100 år.* Bergen: Rhema forlag.
- Beronka, Johan 1933: *Vadsø bys historie med spredte bidrag til Varangers historie.* Vadsø: Vadsø Kommune.
- Bolme, Magne 1996: *Mellom punsj og prestasjonsmåling. Idrett i Trondheim ca. 1850–1910.* Hovedoppgave i historie. Institutt for historie, NTNU.
- Christensen, Pål og Gunnar Pedersen 1995: *Is-havsfolk, arbeidsfolk og fintfolk 1900–1945. Tromsø gjennom 1000 år.* Tromsø: Tromsø kommune.
- Drivenes, Einar Arne 1985: *Fiskarbonden og gruveslusk.* Oslo: Universitetsforlaget.
- Drivenes, Hauan og Wold (red.) 1994: *Nordnorsk kulturhistorie, bind 1 og 2,* Oslo: Gyldendal.
- Eikeset, Kjell Roger 1998: *Dramatiske tiår 1920–1964. Atlas Historie bind 3.* Alta: Alta kommune.
- Eilertsen, Roar 1981: *Idrettsforeningen Skarps historie.* Tromsø: IF Skarp.
- Elias, Norbert & Eric Dunning 1986: *Från ridarspel til fotbollscup – sport i sociologisk belysning.* Stockholm: Atlantis.
- Eriksen, Erik Oddvar 1996: *Det nye Nord-Norge. Avhengighet og modernisering i nord.* Bergen: Fagbokforlaget.
- Mikkelsen, Anstein, Stein Salamonsen og Harald Barbala 1994: *Finnmark idrettskrets 75 år 1919–1994.* Lakselv: Finnmark idrettskrets.
- Fretland, Frode 1997: *Sogn og Fjordane Fotballkrets 75 år, 1922–1997.* Sogn og Fjordane Fotballkrets.
- Fulsås, Narve 2003: *Havet, døden og vêret. Kulturell modernisering i Kyst-Noreg 1850–1950.* Oslo: Samlaget.
- Fulsås, Narve 1997: «Nordnorsk eigenart og nordnorsk identitet», i Øyvind Thomassen og Jostein Lorås (red.): *Spenningenes land. Nord-Norge etter 1945,* Oslo
- Goksøy, Matti og Olstad, Finn 2002: *Fotball! Norges fotballforbund 100 år.* Oslo: Norges fotballforbund.
- Goksøy, Matti 1997: «By og land – mann mot mann? Kulturspredning og kulturelt hegemoni i den norske idrettshistorien ca. 1860–1960» i *Heimen*, 2: 99–109.
- Goksøy, Matti 1994: «Nasjonal identitetsbygging gjennom idrett og friluftsliv», i *Nytt norsk tidsskrift* 2:1994
- Goksøy, Matti 1991: *Idrettsliv i borgerskapets by: en historisk undersøkelse av idrettens utvikling og organisering i Bergen på 1800-tallet.* Avhandling til graden Doctor Scient. Norges idrettshøgskole.
- Goksøy, Matti 1988: *Sivilisering, modernisering, sportifisering – fruktbare begreper i idrettshistorisk forskning?* Notater og rapporter fra Norges idrettshøgskole nr. 90.
- Guneriussen, Willy 1999: *Å forstå det moderne.* Oslo: Tano Aschehoug
- Guttman, Allen 2004: *From Ritual to Record – The Nature of Modern Sports.* New York: Columbia University Press.
- Hammari, Solbjørg, Kurt Ek, Ottar Grimstad og Harald Rasmussen (red.) 2002: *Altaidretten. Fra tønneklabba til VM-gull.* Alta Idrettsforening 75 år 1927–2002. Alta: Alta Idrettsforening.
- Hansen, Jonny: *I «fotballens» tjeneste. 75 år med Troms Fotballkrets.* Troms fotballkrets. 1994.
- Hodne, Ørnulf 1995: *Idrett og fritid. En mellomkrigsstudie i norsk idrettskultur.* Oslo: Novus forlag.

Fotball, modernisering og identitet i Finnmark, 1908 til 1935

- Holt, Richard and Tony Mason 2000: *Sport in Britain. 1945–2000*. Oxford: Blackwell.
- Iversen, Klaus 1989: *Krise, utslettelse og nytt liv. Hammerfest etter 1914*. Hammerfest: Hammerfest kommune.
- Mason, Tony 1980: *Association Football & English Society 1863–1915*, Sussex: The Harvester Press.
- Melkevik, Johs. Jr (red.) 1994: *Idrettens historie i Rogaland 1919–1994*. Stavanger: Rogaland Idrettskrets.
- Minde, Henry 1983: *Stein og brød*. a/1 Alta skiferbrudd, Alta Historielag og Alta kommune.
- Niemi, Einar 2000: «Kvenforskningen: Et forskningshistorisk perspektiv», i Ryymän og Karikoski (red.): *Kvensk forskning*. Rapport fra kvenseminaret ved Universitetet i Tromsø, mai 2000. *Speculum Boreale*, nr.2: 7–30.
- Niemi, Einar 1999: «Østsamene – urfolk og grenseminoritet», i Harald Eidheim (red.): *Samer og nordmenn*. Oslo: Cappelen Akademisk Forlag.
- Niemi, Einar 1996: «Idrett og politikk i nord. Arbeidernes idrettsforbund – et regionalt eksempel», i *Heimen*, 33: 11–24.
- Niemi, Einar 1992: «Idrett og politikk. Om arbeideridretten i Varanger», i *Varanger årbok*: 32–62.
- Niemi, Einar og Eriksen, Knut E. 1981: *Den finske fare : sikkerhetsproblemer og minoritetspolitikk i nord 1860–1940*. Oslo: Universitetsforlaget.
- Niska, Gunnar, Kjell Johnsen, Torbjørn Pedersen og Aril Rushfeldt 1970: *Vadsø Turnforening gjennom 75 år. 1895–1970*. Vadsø: Dagbladet Finnmarkens Trykkeri.
- Nordberg, Hans M. (red.) 1994: *Idrettens historie i Nord-Trøndelag: Idrettskretsen 75 år*. Steinkjer: Nord-Trøndelag idrettskrets.
- Olsen, Kjell 2002: «Authenticity as a concept in tourism research. The social organization of the experience of authenticity», i *Tourist Studies*, 2 (2):159–182.
- Olstad, Finn og Tønnesson, Stein 1987: *Norsk idrettshistorie bind 1 og 2*. Oslo: Aschehoug.
- Rushfeldt, Reidun 1995: *Vadsø Turnforening 1895–1995*. Vadsø Turnforening
- Rushfeldt, Reidun 1989: *Kvenene i Vadsø 1900–1940. En levekårsstudie*. Hovedoppgave i historie. Institutt for samfunnsvitenskap. Universitetet i Tromsø.
- Scambler, Graham 2005: *Sport and Society. History, power and culture*. Maidenhead: Open University Press.
- Skotnes, Roger 1980: *Glimt fra idrettslivet i Vardø*. Vardø: Vardø skole – Lokalsamfunnet i skolen.
- Sørensen, Svein H. 1989: *Frilynt ungdomsarbeid i Finnmark 1896–1940: ideologi og praksis*. Hovedoppgave i historie. Institutt for historie. Universitetet i Tromsø.
- Tjelmeland, Hallvard 2003: «Aviser som produsent og produkt av fellesskap – eksemplet Nord-Norge», i *Arbeiderhistorie*.
- Tjelmeland, Hallvard 1997: «Kva tid oppstod Nord-Norge? Regionaliseringsprosesser i Nord-Norge fram til ca. 1950», i Finstad, Bjørn-Petter m.fl. (red.): *Stat, religion, etnisitet*, Senter for samiske studier, skriftserie nr. 4, Tromsø.
- Tjelmeland, Hallvard 1995: «Kva er modernisering?», i Jan Eivind Myhre (red.): *Nord-Norges modernisering*, Tromsø: Institutt for samfunnsvitenskap.
- Tromsø Idrettslag 1946: *Tromsø Idrettslag gjennom 25 år. 1920–1945*. Tromsø: Tromsø Idrettslag.
- Tveiten, Toralf 1933: *Kirkenes Idrettsforening gjennom 25 år: 1908–1933*. Kirkenes: Kirkenes Boktrykkeri.
- Walvin, James 1994: *The People's Game. The history of football revisited*. London: Mainstream Publishing.
- Aas, Steinar 2001: *Byen, banen og bolaget. Narviks historie 1902–1950*. Narvik: Stiftelsen Narviks historieverk.